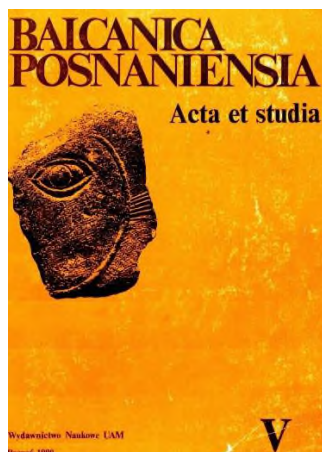

Biernacki Andrzej, *Uwagi nad problematyką aglomeracji miejskich w diecezji Thraciae (IV–VI w.). Stan badań i perspektywy*, „Balcanica Posnaniensia. Acta et Studia” 1990, t. 5, s. 391–398.

<https://doi.org/10.14746/bp.1990.5.29>

<https://pressto.amu.edu.pl/index.php/bp/article/view/52708>

Instytucją przechowującą materiały źródłowe jest Biblioteka Collegium Historicum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

<http://bch.amu.edu.pl>

Zadanie zostało zrealizowane w ramach konkursu „Społeczna odpowiedzialność nauki II – Wsparcie dla bibliotek naukowych”. Projekt zatytułowany „Digitalizacja archiwalnych wydań czasopism naukowych zgromadzonych przez Bibliotekę Coll. Historicum UAM”. Projekt dofinansowany ze środków budżetu państwa, przyznanych przez Ministra Nauki w ramach Programu Społeczna odpowiedzialność nauki II. Wsparcie dla bibliotek naukowych (umowa nr BIBL/SP/0092/2024/02 z dnia 05.12.2024). Całkowita wartość projektu: 247 236,00 zł. Kwota dofinansowania: 220 836,00 zł.

The institution storing the source materials is the Library of the Collegium Historicum of the Adam Mickiewicz University in Poznań.

<http://bch.amu.edu.pl>

The task was carried out within the framework of the competition “Social Responsibility of Science II – Support for Scientific Libraries”. The project entitled “Digitization of archival editions of scientific journals collected by the Library of the Coll. Historicum of Adam Mickiewicz University”. The project was co-financed from state budget funds granted by the Minister of Science within the framework of the Programme Social Responsibility of Science II. Support for Scientific Libraries (agreement no. BIBL/SP/0092/2024/02 of 05.12.2024). Total value of the project: PLN 247,236.00. Amount of co-financing: PLN 220,836.00.

UNIwersYTET
IM. ADAMA MICKIEWICZA
W POZNANIU

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Społeczna
Odpowiedzialność
Nauki II

UWAGI NAD PROBLEMATYKĄ AGLOMERACJI MIEJSKICH W DIECEZJI THRACIAE (IV -VI w.)

STAN BADAŃ I PERSPEKTYWY

ANDRZEJ B. BIERNACKI

ABSTRACT. Biernacki Andrzej B., *Uwagi nad problematyką aglomeracji miejskich w diecezji Thraciae (IV - VI w.). Stan badań i perspektywy* (Some remarks on problems of town agglomerations in the Thraciae diocese (4th - 6th centuries). The state of studies and perspectives). *Balcanica Posnaniensia. Acta et studia*, V, Poznań 1990, Adam Mickiewicz University Press, pp. 391 - 398. ISBN 83-232-0007-6. ISSN 0239-4278. Polish text with a summary in English.

The author draws the readers' attention to the need of taking up historical-genetic studies of settlement units (towns) within the complex macro- and microregional studies on the basis of research trends: archaeology of settlements, geography of settlements, history of settlements and town-planning. Starting from theoretical foundations of the development of towns and agglomerations and analysis of the state of research work the author says that the development of town agglomerations in the Thraciae diocese should be interpreted in three „dimensions”: province, microregion and topographical unit.

Andrzej B. Biernacki, Instytut Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza (Institute of History, Adam Mickiewicz University), ul. Św. Marcin 78, 61-809 Poznań, Polska – Poland.

Jednym z esencjonalnych przejawów aktywizmu określonego systemu społecznego jest osadnictwo, w tym szczególnie interesująca nas jego forma, jaką jest miasto. Zarówno pod względem swej struktury społecznej, jak i przestrzennej jest ono organizmem żywym, stale podlegającym zmianom. W pewnych okresach przechodzi stadia rozwoju i rozrostu przestrzennego, w innych kurczenia lub przekształceń elementów przestarzałych, niefunkcjonalnych bądź zbędnych, ulega różnorodnym kataklizmom, niekiedy nawet unicestwiających je.

Nad sformułowaniem definicji osadnictwa, a zarazem sprecyzowaniem przedmiotu i zakresu badań osadniczych pracowało wielu historyków, geografów, archeologów, urbanistów czy też socjologów¹. Mimo stosunkowo dużej ilości wypowiedzi, dyskusja ta nie dostarczyła jak dotychczas w pełni akceptowanych i co najważniejsze

¹ H. Łowmiański, *Początki Polski*, 3, Warszawa 1967, s. 15. K. Buczek, *Kilka uwag o zagadnieniach teoretycznych badań historycznych w ogóle, a historyczno-osadniczych w szczególności*, KHKM, 10, 1 - 2, 1962, s. 15 - 31; F. Persowski, *Uwagi o metodzie i zakresie badań osadniczych*, KHKM, 12, 2, 1964, s. 221 - 234; M. Kiełczewska-Zalewska, *Geografia osadnictwa*, Warszawa 1959, s. 16 - 28; W. Hensel, *W sprawie metody mikrogeograficznej w archeo-*

porządkujących tę problematykę rezultatów. Zakres badań osadniczych pojmowany jest nadal bardzo różnorodnie, nie tylko w aspekcie praktycznym, ale również i teoretycznym. Przykładem takiej sytuacji są badania nad osadnictwem rzymskim i wczesnobizantyjskim na Półwyspie Bałkańskim. Intensywność badań archeologicznych na tym terenie w okresie powojennym oraz różnorodność uzyskiwanego w ich wyniku materiału źródłowego zmusza niejako badaczy zajmujących się szeroko pojętą problematyką osadnictwa do głębszej refleksji metodologicznej. Nadal jednak wyraźnie odczuwalny jest brak propedeutycznego i zarazem całościowego ujęcia problematyki badań nad osadnictwem rzymskim i wczesnobizantyjskim Półwyspu Bałkańskiego, zarówno w aspekcie teoretycznym, jak i praktycznym. Za konieczne uważam zwrócenie uwagi na pewne zagadnienia teoretyczne historyczno-genetycznych badań jednostek osadniczych w ramach kompleksowych studiów makro- i mikroregionalnych.

Zdaniem H. Jankuhna historyczno-genetyczne badania jednostek osadniczych winno się opierać na dokonaniach trzech kierunków badawczych: archeologii osadnictwa, geografii osadnictwa, historii osadnictwa². Przez archeologię osadnictwa rozumie on kierunek badawczy, który na podstawie materiału archeologicznego, uchwytne i dającego się wyjaśnić materiału źródłowego, rozpatruje zagadnienia osadnictwa bez uwzględniania problematyki etnicznej. Badania archeologiczne nad osadnictwem pozwalają uchwycić procesy osadnicze, tzn. na określonym terytorium rozpoznać pojawienie się i zanik zasiedlenia oraz zmiany jakościowe i ilościowe, jakie w tym zasiedleniu zachodzą. Badania te winny przebiegać w ścisłym związku z analizą warunków środowiska naturalnego, np. gleb, klimatu, roślinności, hydrografii. Przedmiotem studiów są również same jednostki osadnicze, co jest szczególnie istotne i owocne w wypadku interesujących nas miast i aglomeracji antycznych. Przy tak zarysowanych celach badawczych archeologia osadnictwa łączy się ściśle, a niekiedy w pewnych zakresach również pokrywa, z kierunkami badawczymi — geografiami osadnictwa, historią osadnictwa i urbanistyką.

Geografia osadnictwa pierwsza uwypukliła ogromne znaczenie warunków naturalnego środowiska, uznając rezultaty badań nad nimi za podstawę swojej działalności. Kierunek ten umożliwia m.in. określenie roli pojedynczych jednostek osadniczych w kształtowaniu się obrazu zasiedlenia, jak również zależności grup osadniczych od warunków środowiska naturalnego. Na tym odcinku geografia osadnictwa wytyczyła również metodyczne podstawy archeologii osadnictwa.

logii, Sprawozdania z prac naukowych Wydziału Nauk Społecznych PAN, 3, 1968, s. 27 - 29; S. Kurnatowski, *Początki i rozwój badań osadniczych w naukach geograficznych i historyczno-społecznych*, Przegląd Archeologiczny 25, 1977, s. 135 - 177; tenże, *Funkcje analizy osadniczej w procesach badawczych nauk geograficznych i społeczno-historycznych ze szczególnym uwzględnieniem archeologii i prahistorii*, Przegląd Archeologiczny 26, 1978, s. 147 - 197; B. Malisz, *Zarys teorii kształtowania układów osadniczych*, Warszawa 1981, s. 9 - 55; B. Misztal, *Socjologia miasta*, Warszawa 1978, s. 26 - 56.

² H. Jankuhn, *Wprowadzenie do archeologii osadnictwa*, Warszawa 1983, s. 16 - 18.

W wypadku historii osadnictwa obraz kształtuje się nieco inaczej. W ramach tego kierunku w mniejszym stopniu uwzględnia się same jednostki osadnicze i ich usytuowanie w terenie, zajmując się szerzej efektami ich działalności w postaci źródeł historycznych, świadczących o stosunkach własnościowych, strukturze gospodarczej i społecznej.

Specyfika badań nad antycznymi jednostkami osadniczymi, szczególnie miastami i ich aglomeracjami, wymaga naszym zdaniem udziału jeszcze jednego kierunku badawczego, mianowicie urbanistyki. Studia urbanistyczne służą tutaj do możliwie wszechstronnego wyjaśnienia procesów zachodzących przy formowaniu się i funkcjonowaniu układu przestrzennego określonej jednostki osadniczej lub ich zespołu. Układ przestrzenny miasta traktowany jest jako wypadkowa następujących czynników: warunków środowiska naturalnego, położenia geograficznego, strefy wpływów gospodarczo-politycznych, demografii, warunków bytowania i charakteru władzy. Poznanie możliwie największej ilości czynników miastotwórczych i rodzaju ich wpływów na układ osadniczy pozwala odtworzyć jego formy rozwojowe i dokonać możliwie pełnej rekonstrukcji urbanistycznej³.

Nie podejmuję się w tym opracowaniu próby zreferowania i ustalenia definicji miasta antycznego. W literaturze naukowej dokonywano tego wielokrotnie, a prezentowane definicje różniły się między sobą w takim stopniu, w jakim ich autorzy reprezentowali różne dyscypliny naukowe, postawy metodologiczne i płaszczyzny źródłowe⁴. Chciałbym tutaj jedynie odwołać się do opinii M. Suicia⁵, w której określa on miasto jako tzw. centrum koncentrujące interesy określonej wspólnoty ludzkiej zamieszkującej większą lub mniejszą przestrzeń – środowisko. W tak pojmowanym mieście koncentrowały się wszystkie podstawowe interesy całej wspólnoty, a więc administracyjne, ekonomiczne, społeczne, militarne, kulturowe i inne. Miasto takie jest więc sumą wzajemnych powiązań i współzależności, jakie zachodzą między jego mieszkańcami oraz stanowi wyraz uwarunkowań stawianych przez przestrzeń-środowisko, dla którego stanowi ono centrum. Początki tej koherencji sięgają źródeł procesu emancypacji miasta-centrum z grupy pozostałych jednostek osadniczych na określonym terytorium. W tym procesie miasto i pełnione przez

³ A. Grygorowicz, *Zastosowanie metod planowania przestrzennego do badań dawnych układów osadniczych (na przykładzie Krakowa z I połowy XIII wieku)*, Gliwice 1974, s. 5 - 18, tam literatura. S. Bobiński, *Urbanistyka polskich miast przedlokacyjnych*, Warszawa 1975, s. 13 - 15.

⁴ P. George, *Miasto*, Warszawa 1956, s. 40; M. Kiełczewska-Zaleska, *Geografia osadnictwa*, Warszawa 1972, s. 102 - 110 (tam przegląd definicji); P. Koledarov, *K"m v"prosa za razvitieto na selišnata mreža i na nejnite elementi v središnata i iztočnata čast na Balkanite ot VII do XVIII v.*, III, XVIII, 1967, s. 96 - 100; R. Chevallier, *Cité et territoire. Solutions romaines aux problèmes de l'organisation de l'espace, Problématique 1948 - 1973*, ANRW II, 1, s. 651 - 657 (tam wykaz literatury); *Histoire de la France urbaine*, sous la direction de G. Duby, I: *La ville antique*, Paris 1980, s. 9 nn.

⁵ M. Suić, *Anticki grad na istočnom Jadranu*, Zagreb 1976, s. 11 - 12.

nie funkcje mają charakter progresywny. Mówiąc o funkcjach miasta pamiętać należy o swoistym dualizmie, z jakim mamy do czynienia na jego terenie. Miasto – będąc rezultatem sumy interesów wspólnoty jego mieszkańców – winno w swoim wyrazie przestrzennym zapewnić także realizację indywidualnych potrzeb i dążeń każdego mieszkańca. Obserwujemy tym samym w ramach układu przestrzennego miasta powstanie i wydzielenie się określonych terenów – stref przeznaczonych pod budowę publiczne, kultowe, mieszkalne, handlowe, obronne i inne. Ta specyficzna morfologiczna organizacja przestrzeni miasta stanowi więc bezpośredni wyraz zespołu jego funkcji. Poznanie i zrozumienie struktury i specyfiki każdego miasta możliwe jest jedynie drogą kompleksowych rozważań wszystkich jego funkcji, przy czym bardzo istotne jest uwzględnienie faktu ich dynamiki zarówno w zakresie roli, jak i miejsca i czasu działania. Mówiąc o funkcjach miasta antycznego w pierwszym rzędzie mamy na uwadze: gospodarcze, administracyjne, polityczne, kulturalne, obronne i religijne.

Doskonałą analizą kierunków i stanu badań nad miastami antycznymi jest obszerny artykuł R. Chevalliera⁶. Wychodząc od charakterystyki ogólnych opracowań dotyczących miast greckich i rzymskich autor omawia kolejno nowe metody badawcze, jakie pojawiły się w okresie powojennym we Włoszech, Francji, RFN i Belgii. Szczególnie dużo miejsca poświęca metodzie wykorzystywania zdjęć lotniczych do badań osadniczych. Dokładnie analizuje tendencje, jakie obserwujemy w badaniach nad urbanistyką grecką i etruską, dokumentując to bardzo bogatym i wszechstronnym omówieniem podstawowej literatury przedmiotu. Kolejną część swojego artykułu poświęca autor monografiom i poważniejszym opracowaniom dotyczącym miast włoskich oraz prowincjonalnych. Konkluzją powyższych części jest rozdział nazwany przez R. Chevalliera „Problematyka miasta rzymskiego”, gdzie porusza on m. in. zagadnienia orientacji, schematu studium określonego miasta, jego podziału na strefy funkcjonalno-użytkowe, typologii najważniejszych budowli. Analizuje również problemy: geografii i topografii sanktuariów i nekropoli, architektury mieszkalnej, administracji, ekonomiczne, społeczne, kulturalne i terytorium miejskiego oraz struktury agrarnej. Autor zwraca również uwagę na opracowania dotyczące *villa urbana*, *villa rustica* i osadnictwa wiejskiego⁷. Artykuł zamyka charakterystyka problemu kontynuacji i adaptacji elementów struktury miasta antycznego w średniowieczu. R. Chevallier nie ogranicza się wyłącznie do podsumowania stanu badań nad szeroko pojętymi zagadnieniami miasta rzymskiego i jego terytorium, ale zwraca uwagę na pewne istotne luki czy też wręcz braki w badaniach nad tą problematyką, zarówno w sensie merytorycznym, jak i terytorialnym. Konfrontacja poruszonych przez R. Chevalliera problemów ze stanem badań nad miastami rzymskimi i wczesnobizantyjskimi, czy też szerzej ujmując – osadnictwem w diecezji Thraciae, w sposób wyraźny odzwierciedla główne kierunki i tendencje

⁶ Chevallier, o.c., s. 649 - 788, fig. CVI.

⁷ Ibidem, s. 725 - 780.

badawcze dla tego terytorium, jak również dysonanse istniejące w zakresie tematów realizowanych w stosunku do bazy źródłowej faktycznej, jak również potencjalnej.

Wśród badaczy bułgarskich i rumuńskich obserwujemy wyraźną tendencję do mniej lub bardziej analitycznych sprawozdań bądź opracowań z badań wykopaliskowych, publikowanych w formie artykułów dotyczących badanych zespołów architektonicznych lub określonych kategorii źródeł archeologicznych⁸. Większość badanych archeologicznie jednostek osadniczych na terenie diecezji Thraciae nie doczekała się dotychczas monograficznych opracowań. Wyjątek stanowią tutaj, i to z poważnymi zastrzeżeniami, Mesembria⁹, Iatrus¹⁰, Abrittus¹¹, Capidava¹², Dinogetia¹³ i Tropaeum Traiani¹⁴. Monografie te – najczęściej efekt pracy zespołu specjalistów – nie są jednakże w pełni kompleksowymi opracowaniami interesującą nas problematyki. W większości stanowią one zbiory artykułów rozpatrujących poszczególne kategorie lub zespoły źródeł historycznych. Brak efektywnych szerszych studiów osadniczych i topograficznych oraz analizy uwarunkowań środowiskowo-kulturowych w ramach makro- lub mikroregionu w istotny sposób zubożył obraz badanych jednostek osadniczych. Opracowywane w ten sposób miasta rysują się jako swoisty, najczęściej zindywidualizowany w swoim wyrazie, zespół różnego typu budowli architektonicznych zdelimitowanych terenem otoczonym fortyfikacjami, z bardzo ogólnikowo zarysowanym kontekstem środowiskowo-kulturowym. W tej sytuacji nadal najbardziej wszechstronnym i dynamicznym ujęciem problematyki miast rzymskich i wczesnobizantyjskich w Tracji i Dacji pozostaje wydana w 1959 roku praca V. Velkova¹⁵. Pamiętać jednak należy, iż głównie dotyczy ona

⁸ T. Ivanov w kilku artykułach dokonał podsumowania dotychczasowego stanu badań w zakresie urbanistyki rzymskiej i wczesnobizantyjskiej; zob. T. Ivanov, *Gradoustrojstvo prez rimska i k"snoantična epoha v B"lgarija*, Arheologija IX 4, 1967, s. 10 - 29; tenże, *Gradoustrojstvo na gradovete v Dolna Mizija i Trakija spored arheologičeskite proučuvanja prez 1971 - 1975 g.*, w: *B"lgarija v sveta ot drevnostta do naši dni*, I, Sofija 1979, s. 151 - 160; tenże i M. Stančeva, *Kultura i kulturni institucii v Trakija (I - VI v.)*, w: *B"lgarija 1300. Institucii i d"ržavna tradicija*, I, Sofija 1981, s. 91 - 117; tam bogate wykazy literatury przedmiotu. E. Condurachi, *Neue Probleme und Ergebnisse der Limesforschung in Scythia Minor*, w: *Studien zu den Militärgrenzen Roms. Vorträge des 6. Internationalen Limeskongresses in Süddeutschland*, Beihefte der Bonner Jahrbücher, XIX, Köln, s. 162 - 174; I. Barnea – Gh. Ștefan, *Le limes scythicus des origines à la fin de l'Antiquité*, w: *Actes du IXe Congrès intern. du limes romaine*, Bucuresti 1974, s. 15 nn.; I. Miclea, R. Florescu, *Daco-romanii*, 1, 2, Bucuresti 1980 – tam literatura przedmiotu.

⁹ Nessebre, I, Sofija 1969, II, Sofija 1980.

¹⁰ Iatrus-Krivino I, Berlin 1979, II, Berlin 1982.

¹¹ T. Ivanov, *Abrittus*, I, Sofija 1980.

¹² Gr. Florescu, *Capidava. Monografie arheologică*, I, București 1958.

¹³ I. Barnea, *Garvan-Dinogetia*, Bucuresti 1961; Gh. Ștefan, I. Barnea, M. Comsa, E. Comsa, *Dinogetia*, I, Bucuresti 1967.

¹⁴ I. Barnea, A. Barnea ..., *Tropaeum Traiani*, I, Bucuresti 1979; M. Sampetru, *Tropaeum Traiani*, II, Bucuresti 1984.

¹⁵ V. Velkov, *Grad"t v Trakija i Dakija prez k"sната antičnost (IV - VI v.)*, Sofija 1959; wydanie II tej pozycji wzbogacone zostało o nowszą literaturę przedmiotu, zob. tenże, *Cities in Thrace and Dacia in Late Antiquity. Studies and Materials*, Amsterdam 1977.

problemów politycznych, społecznych i administracyjnych miast, a autor dociekania swoje oparł przede wszystkim na źródłach pisanych, archeologiczne traktując raczej marginesowo. V. Velkov reprezentuje jako jeden z nielicznych we współczesnej archeologii bułgarskiej pogląd o konieczności szeroko zakrojonych badań interdyscyplinarnych nad okresem rzymskim i wczesnobizantyjskim. Pewne nowe spojrzenie na problematykę osadnictwa nad dolnym Dunajem w okresie rzymskim i średniowiecznym daje w swojej pracy R. Rašev¹⁶. Autor przy okazji analizy problematyki ziemnych i kamiennych umocnień obronnych nad dolnym Dunajem w okresie VII - XI w. przedstawił bardzo bogaty katalog umocnień obronnych antycznych. Do prawie wszystkich skartografowanych obiektów dołączył ich rzuty poziome, a często i profil pionowy sondażu weryfikacyjnego. Praca ta jest znakomitym potwierdzeniem ogromnych możliwości, jakie kryją w sobie kompleksowe studia osadnicze z uwzględnieniem w pierwszym rzędzie badań powierzchniowych prowadzących do wykonania archeologicznej mapy diecezji Thraciae¹⁷. Na konieczność wypracowania takiej mapy z podziałem na okresy chronologiczne zwrócił już wcześniej uwagę T. Ivanov, stwierdzając jednocześnie, iż istnieje bezsporna potrzeba przeprowadzenia badań fotogrametrycznych dla wszystkich ośrodków miejskich w Mezji i Tracji¹⁸. Na terenie Scythia Minor dla większości miast i castelli antycznych również takich badań nie wykonano¹⁹.

Narzuca się pytanie, czy uwzględniając aktualny stan badań nad miastami rzymskimi i wczesnobizantyjskimi w diecezji Thraciae możliwe jest przeprowadzenie nad nimi szerszych studiów? W tym miejscu chciałbym zwrócić uwagę na dwa modelowe opracowania z zakresu architektury i urbanistyki miast rzymskich i wczesnobizantyjskich. Pierwsza z nich to klasyczna już dzisiaj praca D. Claude'a poświęcona miastu bizantyjskiemu w VI wieku²⁰. Autor rozpatruje w niej całkoształt zagadnień z zakresu topografii, układu przestrzennego, architektury, ustroju, handlu i gospodarki miasta. Drugą jest książka M. Suicia dotycząca miast antycznych znajdujących

¹⁶ R. Rašev, *Starob''lgarski ukreplenija na dolnija Dunav (VII - XI v.)*, Sofija 1982.

¹⁷ W archeologii bułgarskiej próby opracowania takich cząstkowych map archeologicznych dla niektórych okręgów lub makroregionów były już wykonywane. Nie poparte jednak były w pełni wszechstronnymi badaniami powierzchniowymi i dokładną analizą chronologiczną rejestrowanych obiektów archeologicznych. Zob. np. D. Cončev, *Arheologičeski pametnici po južnite sklonove na Panagjurska Sredna Gora*, Sofija 1963; I. Balkański, *Arheologičeska karta na Beligračisko*, Sofija 1965; L. Bobčeva, *Arheologičeska karta na Tolbuhinski okr''g*, Sofija 1973; Cv. Dremsizova, V. Antonova, *Katalog na arheologičeskite pametnici v Šumenski okr''g*, Sofija 1975; D. Džonova, *Arheologičeski pametnici v Plevenski okr''g*, Sofija 1979.

¹⁸ T. Ivanov, *Poselišnata priemstvenost v trakijskite zemi prez rimskata epoha*, *Arheologija* XIV 2, 1972, s. 14.

¹⁹ Opublikowane dotychczas zdjęcia lotnicze miast antycznych poświadczają możliwości, jakie tkwią w tej metodzie; najlepszym przykładem tego są np. Nicopolis ad Istrum, Diocletianopolis, Iatrus, Troesmis; zob. *Istoria na B''lgarija*, I, Sofija 1979, II, Sofija 1981; *Buletinul Monumentelor Istorice*, XL, 4, 1971, s. 46 nn.

²⁰ D. Claude, *Die byzantinische Stadt im 6. Jahrhundert*, München 1969.

się na wschodnim wybrzeżu Adriatyku²¹. Istotną wartość mają zawarte w niej rozważania na temat genezy miasta oraz jego wizji i kryteriów typologii jednostek osadniczych.

W konkluzji stwierdzić należy, iż aktualnie przedmiotem badań nie jest i nie może być z przyczyn obiektywnych całość problematyki osadnictwa badanego okresu, lecz jedynie jej część, naszym zdaniem najistotniejsza, dotycząca zmian w zakresie rozmieszczenia, wielkości, czasu trwania, form zabudowy i struktury funkcjonalno-architektonicznej jednostek osadniczych, w tym szczególnie miast, wielkości obszaru użytkowanego gospodarczo, form własności i powiązań bezpośrednich oraz pośrednich występujących między poszczególnymi jednostkami osadniczymi tworzącymi aglomerację. Badane aglomeracje miejskie rozwijają się dla nas w trzech „przestrzeniach”: prowincji — jako określony człon uwarunkowany i warunkujący rozwój szerszego systemu osadniczo-kulturowego; mikroregionu — głównie jako zespół przejawów aktywizmu adaptacyjnego wydzielonej grupy społecznej oraz (ostro zdelimitowanej) jednostki topograficznej — jako zwarta struktura funkcjonalno-architektoniczna²².

SOME REMARKS ON PROBLEMS OF TOWN AGGLOMERATIONS IN THE THRACIAE DIOCESE (4th - 6th CENTURIES). THE STATE OF STUDIES AND PERSPECTIVES

Summary

One of the essential manifestations of activism of a given social system is settlement, and what is especially interesting for us is one of its forms — a town. Both in respect to its social structure and the spatial one it is a living organism, which always changes. In certain periods it goes through the stages of development and spatial growth, and in other periods it becomes smaller and outdated, unfunctional and redundant elements are transformed, it is the subject of various cataclysms, and sometimes they even annihilate towns.

Many historians, geographers, archaeologists, town-planners and sociologists have worked on the formulation of the definition of settlement and at the same time on making explicit the subject and scope of settlement studies. The scope of settlement studies is understood still, however, in a very varied way, not only in the practical aspect but also in the theoretic alone. An example of such a situation are studies on the Roman and early Byzantine settlement in the Balkan Peninsula where one can see distinctly the lack of propaedeutical and at the same time comprehensive interpretation of these problems. The author thinks that it is necessary to pay attention to certain theoretical problems of historical-genetic studies of settlement units within complex

²¹ M. Suić, *Anticki grad na istočnom Jadranu*, Zagreb 1976.

²² W ten sposób przebadana została przez nas aglomeracja miejska Diocletianopolis (Hisar). Rezultaty badań dotyczące kluczowego okresu powstania i stabilizacji tej aglomeracji — zob. A. B. Biernacki, *Struktura funkcjonalno-architektoniczna aglomeracji miejskiej Diocletianopolis (Hisar) w okresie 2 poł. III — poł. V wieku*, Balcanica Posnaniensia. Acta et studia, III, Poznań 1984, s. 329 - 363.

macro- and microregional studies. They should be realized on the basis of achievements of the following research directions: settlement archaeology, settlement geography, history of settlement and urban planning.

The author does not try in this article to relate and establish the definition of an ancient town. He would only want here to adduce to M. Suić's opinion in which he defines town as the so called centre concentrating interests of the definite human community inhabiting larger or smaller space — environment. Such a town is a sum of mutual connections and interdependencies which occur between and among its inhabitants and is an expression of conditions imposed by the space-environment for which it is the centre. When speaking of functions of towns we should remember about a peculiar dualism with which we have to do in its area. Town being the result of the sum of interests of the community of its inhabitants should at the same time ensure spatially the realization of individual needs and aspirations of every inhabitant. This specific morphological organization of the space of towns is therefore a direct expression of a set of its functions. Recognition and understanding of the structure and specificity of every town is possible only through thorough considerations of all its functions, and what is very important is taking into account the fact of their dynamics both as far as the role and the place and time of action are concerned.

Among Bulgarian and Rumanian research workers can be observed a distinct tendency to more or less analytical reports or studies on excavation research published in the form of articles related to the investigated architectural compounds or definite categories of archaeological sources. The lack of effective, more comprehensive settlement and topographical studies and of the analysis of environmental-cultural conditions within the macro- and microregion considerably impoverished the picture of the investigated settlement units. Towns studied in such a way appear as a peculiar most often individualized in its expression compound of architectonic structures of various types, delimited by the area surrounded by fortifications with a very sketchily outlined environmental-cultural context.

A question comes to one's mind: whether when the current state of studies on Roman and early Byzantine towns in the Thraciae diocese is taken into consideration it is possible to conduct more comprehensive studies on them? The author would like to draw the readers' attention here to the two model studies in the field of architecture and planning of Roman and early Byzantine towns. The first one is an already classical work by D. Claude devoted to the Byzantine town in the 6th century, whereas the second is M. Suić's book on ancient towns located on the eastern coast of the Adriatic.

To conclude we should say that at present the subject of research work is not and cannot be due to objective reasons the whole of settlement problems of the period in which we are interested, but only some of them which are, in our opinion, the most important and concern changes in the scope of distribution, magnitude, duration, forms of buildings and of the functional-architectural structure of settlement units, within them in particular of towns, dimensions of the economically utilized area, forms of property and direct and indirect connections occurring between and among specific settlement units which created agglomerations. The investigated town agglomerations develop for us in three „planes”: province — as a definite segment conditioned and conditioning the development of a more general settlement-cultural system; the microregion — mainly as manifestations, the set of adaptive activism of the separated social group and of the (sharply delimited) topographical unit — as a compact functional-architectonic structure.